

מירי ימיני ונטע שגיא, יזמות וחינוך: סוגיות במנהל ומדיניות. ירושלים: מאגנס, 2018. 239 עמ'.

אורי איל

הספר יזמות וחינוך, שכתבו מירי ימיני ונטע שגיא, הוא ספר יחיד במינו המציג בפעם הראשונה לקורא בעברית היבטים שונים בחקר היזמות החינוכית. הספר בוחן את משמעותיה ואת ביטוייה של יזמות חינוכית במציאות של הפרטה ומתן אוטונומיה לבעלי העניין ברמת השטח של מערכת החינוך (מנהלים, הורים, בתי ספר ועמותות) לנוכח התפרקות מדינת הרווחה ממחויבותה לחינוך ולצדק חברתי.

שני הפרקים הראשונים עוסקים בהמשגה של תופעת היזמות החינוכית ובתכולתה, ומוצגים בהם מתודולוגיות מקובלות בחקירתה ופירוט של שיטות המחקר במחקרים שהובילו המחברות ושותפותיהן. הפרק הראשון ממקם את היזמות בשיח הנאו-ליברלי שבמרכזו שיח הבנוי על יעילות הקשורה באימוץ מנגנוני שוק. בפרק מוצגות הגדרות ליזמות ואפיונים של סוגי יזמות מתוך התייחסות לממד ההיסטורי של התפתחות המושג. הפרק מקיף מבחינת סקירת ההתייחסות למושג בספרות המחקר והצגת מורכבותה. נוסף על כך, הוא בוחן היבטים שונים של יזמות בהקשר של המשמעות של יזמות בשדה החינוך וביטוייה במחקר ובמדיניות בישראל.

הפרק השני, המתודולוגי, מציג את דרכי החקירה האפשריות ליזמות מתוך פירוט השיטות ששימשו במחקרים המתוארים בספר (למשל, חקר מקרה או מחקר כמותי). הפרק מאפשר לקורא הסקרן, וגם לעוסקים במחקר בתחום, להבין באופן בסיסי את אופן ביצועם של המחקרים וגם את הדרך שיש לגשת בה למחקר מסוג זה. תובנה עיקרית העולה מן הפרק היא שכדי לבסס הבנה של יזמות, המאפיינת ארגוני חינוך, יש להתמקד במקרה או בדמויות מפתח ולנסות לעמוד על תהליכים ועל משמעויות מתוך השוואה בין שחקנים, אירועים יומיים ואוכלוסיות.

* ד"ר אורי איל, בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דואר אלקטרוני: ori.eyal@mail.huji.ac.il

הפרקים העוקבים עוסקים בשחקנים מרכזיים השותפים ליזמות בית-ספרית ובדרך שהם מפרשים בה, ובתוך כך מעצבים, את השיח היזמי בישראל. הפרק השלישי עוסק באופן שבו מנהלי בתי ספר תופסים את היזמות החינוכית ומדגיש את התפקיד של השחקנים כיזמים מוסדיים הפועלים לשינוי הסדרים. למשל, המנהלים מתוארים בו כמי שעסקו בהקמה, בצמיחה, בשיפור ובקידום, הובילו מהפך בבית הספר או הציגו הישגים יוצאי דופן. לעומת זאת, היזמות מוצגת כפעולה העולה בקנה אחד עם ערכי הארגון וקשורה בעבודת צוות ובהתגברות על מחסור במשאבים אגב נטילת סיכונים המגובה בתמיכת הסביבה. שיתוף והסכמה מוצגים כדבר המאפשר פעולה בתוך מסגרות נורמטיביות ומוסדיות מגבילות.

הפרק הרביעי ממשיך באותו קו ובוחר יזמות בית-ספרית במונחים של פעילות חוץ-קוריקולרית בהקשרים מגזריים/מבניים שונים (חינוך ממלכתי-יהודי, ממלכתי-דת, ממלכתי-ערבי), המשקפים רמות שונות של אוטונומיה בזירת החינוך הבלתי פורמלית שלא קיימת בה הסדרה ממשלתית הדוקה. הפרק מצביע על כך שהיבטים מבניים (לחץ להישגים, תקצוב חסר, מידת האוטונומיה) מנבאים את סוג היזמות (אקדמית לעומת אמנותית).

הפרק החמישי עוסק ביזמות הורים כיזמות פנים-ארגונית המזהה הזדמנויות לשינוי. החוקרות מאפיינות את יזמות ההורים כיזמות הכרוכה בפרו-אקטיביות, בחדשנות ובנטילת סיכון. נוסף על כך, יזמות הורים מתוארת כיזמות המבקשת לזהות צרכים והזדמנויות קיימות ולהציע שינויים בשיתוף המערכת, ולא מתוך גישה לעומתית. הפרק השישי מתמקד בחקר האינטראקציה בין בתי ספר לבין עמותות כמעשה יזמי. הוא מציג הן את בתי הספר והן את העמותות כפועלים באופן אוטונומי ופרו-אקטיבי בנסיבות שהתלות בשחקנים אחרים (בעלי כוח) משמשת בהן תחליף לאסדרה ממשלתית. הפרק השביעי מתמקד בקובעי מדיניות ודרכם בבחינת השיח על מדיניות ממשלתית לעידוד יזמות בחינוך. השיח על מדיניות יזמית מתואר כאמורפי, מקוטע ושולי במערכת בהקשר של שיח חברתי-תרבותי: מצד אחד, הוא תומך בהפרטה, בביזור ובמנגנוני שוק, ומן הצד האחר, הוא מוקיע תוצרים לא שוויוניים הקשורים באימוץ מדיניות נאו-ליברלית.

הפרק האחרון מתייחס לאתגרים מרכזיים בחקר היזמות החינוכית: הגדרתה; תכולתה (תכנים, שחקנים ומטרות); עמידה על הערכים החברתיים המקדמים ומגבילים אותה ועל הקושי הכרוך במדידת הערך המוסף של יזמות חינוכית במונחים של שיפור תוצרים; האפשרות לאתר יזמים בתוך מבנים ממוסדים, המשקפים ומשעתקים יחסי כוח; היכולת לבחון תופעה גברית במהותה בזירה נשית; הניסיון להבין את המורכבות בדינמיקה הקיימת בין שינוי לבין מיסוד בהקשר היזמי, וכן להבין את המתח בין יזמות כפעולה מקומית לבין היותה פעילות המכוונת להוביל שינוי בהיקפים רחבים; האתגר הקשור בעידוד יזמות כתופעה הבאה מלמטה באמצעות מדיניות מלמעלה. אתגרים אלו מוצגים כהמשך ישיר של הדיונים שהוצגו בפרקי הספר.

מעבר לבחינת השיח היזמי בישראל ולקידומו הספר סוקר מגמות עולמיות במשילות החינוך הציבורי ורפורמות במערכת החינוך הישראלית. כמו כן הוא מתאר את מאפיינייה של מערכת החינוך הישראלית על מגזריה השונים ומעלה סוגיות מרכזיות הנוגעות למעורבותם של הורים ועמותות בחינוך.

הפרק המסכם של הספר יוצא מגישה ביקורתית לבחינת תופעת היזמות בחינוך. תחושה ביקורתית מלווה גם את הקריאה בפרקים הקודמים של הספר. עם זאת, נדמה שגישה זו הייתה מקבלת משנה תוקף בספר אילו בכל הפרקים ובפרק המסכם היה מודגש יותר המתח שהשתמע בפרק הראשון בין מבניות (הסדרים מוסדיים המשקפים יחסי כוח), הקשורה בשימור ובשעתוק של יחסי כוח, לבין סוכנות (פעולה המכוונת בידי שחקנים), הקשורה בשינוי מתמשך. למשל, בנוגע להמשגה של תופעת היזמות (פרק 1), הדגשת המתח בין מבניות לבין סוכנות הייתה מובילה לשאלה עד כמה יזמות היא תופעה המתקיימת בתוך מבנים מוסדיים קיימים יותר מאשר תופעה הקוראת עליהם תיגר. באופן משלים, בפרקים העוסקים במנהלים כיוזמים (פרק 3) וביזמות כפעילות חוץ-קוריקולרית (פרק 4) הייתה עולה השאלה עד כמה השינוי שהמנהלים מניעים, יכול לסטות מן ההסדרים המבניים הקיימים שהם משוקעים בתוכם. מנקודת מבט זו, היה מתברר שהגם שיזמות הורים (פרק 5) מדגישה את תפקידם כסוכנים, היא נתחמת על-ידי המבנה הקיים, שאינו מאפשר את התערבותם בליבת הפעולה הבית-ספרית: הפדגוגיה. באופן דומה, ספקות היו עולים בנוגע לאופן שבו האינטראקציה בין בתי הספר לבין העמותות (פרק 6) יכולה לקדם יזמות פורצת גבולות בחינוך. כל זאת היה צריך להישקל על בסיס ההבנה שהבניות שונות של משילות בחינוך הציבורי (הפרטה ומיקור חוץ) עלולות לשמש מנגנון חלופי להגבלת הסוכנות של שחקנים בהקשר היזמי החינוכי. לבסוף, ובאופן פרדוקסלי, היה מודגש האופן שבו דווקא חוסר הסדר המוסדי בחינוך הציבורי בישראל נקשר במדיניות של יזמות מקוטעת (פרק 7) המגבירה את התלות בסוכנים (מנהלי בתי ספר וגורמים מחוץ למערכת) בהנעת תהליכי יזמות במערכת.

בהקשר זה נראה שהדגשת המתח בין מבניות לבין סוכנות בפרקי הספר הייתה מקדמת את הטענה הביקורתית של המחברות. התבוננות בתכנים דרך המתח בין מבניות לבין סוכנות הייתה מעלה על פני השטח את ההבנה שאף על פי שלאורך הספר קיימת למעשה הכרעה בין מבניות לבין סוכנות כמנועי יזמות, הפרק המסכם שובר את הדיכוטומיה ביניהן ומצביע על האופן הדינמי שבו שינוי ושימור כרוכים זה בזה. תפיסה דינמית מעין זו, כפי שעולה מן הפרק המסכם, עשויה לפתוח צוהר נוסף למחקרי המשך ולהבניה מתמשכת ודינמית של השיח היזמי בחינוך בין שחקני השדה, קובעי המדיניות והחוקרים. בעצם קידומו של שיח מסוג זה יש בספר משום תרומה של ממש לקידום חקר היזמות בחינוך. יתרה מזאת, הצגת מורכבות התופעה על שחקניה השונים עשויה לקדם את יכולתנו לבחון את השפעתה העתידית של היזמות החינוכית על השחקנים ועל התלמידים וגם על היכולת לקדם מערכת חינוך רלוונטית, מתקדמת ובת-קיימא.

סקירת התאוריות והמושגים המרכזיים בספרות העוסקת ביזמות ארגונית וחינוכית, והצגת קורפוס מחקרים עדכני וחדשני בתחום היזמות בחינוך של המחברות ושותפיהן מנקודת מבט בין-לאומית וישראלית, ממצבות את הספר כטקסט בסיסי למי שמתעניין בתחום הן מבחינה מחקרית והן מבחינת היכולת לממש חלומות יזמיים בתחום החינוך.